

Hans de Groot
Scandinavisch Instituut
Rijksuniversiteit Groningen

DEN NEDERLÄNSK-SVENSKA/SVENSK-NEDERLÄNSKA
ORDBOKEN

En presentation av projektet

I september 1990 började arbetet på en nederländsk-svensk / svensk-nederländsk ordbok. I denna presentation ska jag ägna mig åt följande aspekter av detta projekt:

1. Projektets bakgrund: hur kom det till stånd?
2. Ordbokens profil: hur kommer ordboken att se ut, hur omfattande ska den bli och hur struktureras den lexikografiska informationen?
3. Redaktionens arbetssätt: på vilket sätt matas information in i redigeringsprogrammet EDI?

Den sista frågan ska jag besvara med hjälp av det svenska uppslagsordet nagel.

1. Projektets bakgrund

För närvarande finns det ingen större nederländsk-svensk/svensk-nederländsk ordbok. Den senaste större ordboken utkom på 1950-talet och utgavs av Van Goor¹. Den är emellertid slutsåld sedan många år och dessutom är den föråldrad och därför inte längre användbar. Två små ordböcker finns att tillgå i handeln, 'De kleine Van Goor'² en Wolters-Noordhoffs 'miniordbok'³, men dessa har ett litet omfång och ger bara ringa eller ingen information om ordens användning och om uttal och böjning.

I dag måste de som seriöst sysslar med nederländska och svenska översätta

via ett tredje språk, till exempel engelska. Det är omständligt, dyrt (man måste skaffa sig ett stort antal ordböcker) och det leder lätt till översättningsfel.

Det var mot denna bakgrund som ett så kallat pilotprojekt startades på Skandinaviska Institutionen i Groningen 1989. Avsikten var att kartlägga möjligheterna att förverkliga en nederländsk-svensk/svensk-nederländsk ordbok. Pilotprojektet finansierades gemensamt av utbildningsdepartementen i Nederländerna och Sverige. Resultatet var en slutrapport som skickades till de båda utbildningsdepartementen. I Sverige behandlades rapporten också av riksdagens utbildningsutskott.⁴

I pilotstudien kartlades marknaden för en eventuell ordbok. Man kom fram till att ordboken kan säljas i fyra länder, nämligen Nederländerna (15 miljoner invånare), Belgien (6 miljoner nederländskspråkiga invånare i den flamländska delen van landet), Sverige (8,5 miljoner invånare) och Finland (0,5 miljoner svenskspråkiga invånare). Sammanlagt har dessa länder alltså 30 miljoner invånare som använder något av de två språken. Det största intresset för en ordbok finns bland språkstuderande vid de universitet som erbjuder undervisning i svenska resp. nederländska. Dessutom finns det behov inom folkbildningen, forskningen och näringslivet, bland turister och översättare samt slutligen hos biblioteken, varav det finns ungefär ett tusen i såväl Nederländerna som Sverige.

Den tänkbara upplagens storlek bedömdes i pilotstudien till ungefär 3000-4000 exemplar, utgående från att ordboken skulle publiceras både i Nederländerna/Belgien och Sverige/Finland och att den första upplagan skulle säljas inom tre år. Den återkommande efterfrågan, d.v.s. efterfrågan som kommer tillbaka varje år, skulle förmodligen ligga på några hundratals exemplar.

I pilotstudien anges att den viktigaste målgruppen utgörs av de studerande i det nederländsk- och svenskspråkiga området som seriöst sysslar med det nederländska resp. svenska språket och som inte eller ännu inte helt kan klara sig med enspråkiga ordböcker. Men även de som behärskar språket bättre ska ha nytta av ordboken, samtidigt som å andra sidan även brukare som inte är

vana vid att arbeta med ordböcker ska ha användning för ordboken.

In pilotstudien redogjordes också utförligt för kontakter som tagits med olika förlag i Nederländerna och Sverige. Rapporten avslutades med en kalkyl över kostnaderna, som efter de preliminära beräkningarna skulle uppgå till minst 400.000 nederländska floriner (SEK 1.200.000,-). Under våren 1990 visade det sig att Sverige och Nederländerna var beredda att vardera ge ett finansiellt stöd till projektet på 200.000 floriner.

Förlaget Van Dale Lexicografie i Utrecht visade sig vara berett att utge ordboken i Nederländerna och Belgien, medan Esselte Ordbok skulle sköta distributionen på den skandinaviska marknaden.

2. Ordbokens profil

Redan innan ordboksprojektet sattes igång hade alltså utförliga kontakter tagits med förlagen. Den stora fördelen med detta förfarande är att vi sålunda kan dra nytta av den sakkunnighet och expertis som finns hos förlagen. Dessutom kan vi använda material som förlagen har framställt. Så har Esselte ställt den ordlista som ligger till grund för *Stora svensk-engelska ordboken* till förfogande. På så sätt förfogar redaktionen över ca. 120.000 ord och fraser som redan matats in i redigeringsprogrammet.⁵ Van Dale levererar en liknande lista med nederländska ord som ska utgöra basen till den nederländsk-svenska delen.

Ordboken publiceras i Van Dales serie handordböcker. Den ska bestå av två delar⁶ och varje del kommer att omfatta ca. 45.000 uppslagsord och 750 sidor. Ordboken ger inte bara information om uppslagsordens betydelse utan också om ordklassstillhörighet, böjning, uttal och användning. Båda delarna kommer att utges samtidigt.

Vad gäller ordboksartiklarnas struktur används det system som Van Dale har utvecklat. Det innebär att ordboksartikeln indelas i tre delar: 'huvud', 'nollsteg' och 'fraseologi'. I artikels huvud återges uppslagsordet, följt av ordets ordklassstillhörighet och böjning. Om uttalet avviker från de gängse

reglerna ges också uttalet.

Nollsteget omfattar alla översättningar. Huvudöversättningar förses med koder: 0.1, 0.2 etc. Om det finns mer än en översättning i den svensk-nederländska delen, ska redaktören förklara för de svenska användarna i vilket avseende översättningarna skiljer sig från varandra i betydelse, eftersom användaren annars inte vet vilken översättning han/hon ska välja. I de flesta fall sker det via en kort sammanfattning på svenska eller en s.k. etikett som anger ämnesområde och bruklighet.

I fraseologin, slutligen, ges exempel, idiom, fasta förbindelser och grammatiska kollokationer (d.v.s. kombinationer av ett ord med en preposition). Varje fras får en kod som består av två siffror. Den första anger vilken ordklass det ord tillhör som uppslagsordet kombineras med. Den andra siffran hänvisar till en av de (kodade) översättningarna. Frasen vidta åtgärder som behandlas under uppslagsordet åtgärd kan t.ex. få koden 3.1. Trean betyder att ordet åtgärd kombineras med ett verb (vidta) och ettan betyder att det gäller den betydelse av åtgärd som man kan hitta i nollsteget och som behandlas under koden 0.1.

På grund av den relativt begränsade marknaden är det nödvändigt att ordboken kan användas av både nederländskspråkiga och svenskspråkiga. Varje del av ordboken har alltså två målgrupper. Den nederländsk-svenska delen är för nederländskspråkiga en ordbok som han/hon använder för att producera text på svenska. Svenskspråkiga använder samma del för att få en förklaring av nederländska ord som han/hon inte förstår.

Denna uppläggning ställer höga krav på redaktörerna, som ständigt måste fråga sig om den information som ges i en viss artikel kan förstås av båda användargrupperna. Ibland är det nödvändigt att ge viss information två gånger, en gång på svenska och en gång på nederländska. Om en svensk användare får informationen att en viss översättning även kan användas bildligt genom tillägget <även bildligt>, så har den nederländskspråkiga användaren

rätt till samma information: <ook figuurlijk>. Det är självklart att redaktörerna försöker att undvika situationer där de måste ge viss information två gånger. När det gäller etiketterna har vi till exempel strävat efter att hitta förkortningar som man känner igen oberoende av vilket modersmål man har:

<mat.> = matematik (sv), wiskunde/mathematiek (nl)

<geog.> = geografi (sv), aardrijkskunde/geografi (nl)

Det är klart att det är en absolut nödvändighet att både nederländskspråkiga och svenskspråkiga redaktörer är engagerade i skrivandet av ett manus till ordboken. Så är fallet. Under projektets första del, då man arbetar på den svensk-nederländska delen, består redaktionen av följande personer: Prof. dr. G. Laureys (projektledare), drs. J. de Groot (huvudredaktör), drs. A.W. van der Leij (redaktör), drs. H.G.M. Schouten (redaktör), drs. A.A.H.J. Temmingh (redaktör) och lektor fil. mag. E. Schönbeck Salzer (svenskspråkig medredaktör). Under projektets andra del ska redaktionen förstärkas med en svenskspråkig redaktör. Dessutom ska en expertgrupp bildas som ska stödja redaktionen på lexikografiskt område.

3. Redaktionen arbetsätt

En ordboksartikel i Van Dales modell har en komplicerad struktur och det är svårt att mata in information på korrekt sätt. Skulle redaktörerna inte förfoga över ett hjälpprogram, så skulle han/hon vara tvungen att skriva följande text om en relativt enkel ordboksartikel som t.ex. nagel: se figur 1.

Lyckligtvis finns det ett dataprogram som gör det mycket lättare att mata in uppgifter. Programmet heter EDI och det har i uppdrag av Van Dale utvecklats av Rijksuniversiteit Utrecht.⁷ Nedan ska jag redogöra för hur man i EDI kan skriva artikeln nagel. Jag ska göra det med hjälp av några tabläer som man kan hitta i bilagan till denna artikel.

Figur 1. Ordboksartikeln nagel i Van Dales struktur

<DERCO.>	1
<TREFW.>	nag el
<REDAC.>	Nov 29 degroot
<GRAMT.>	14
<GRAMZ.>	224
<NULCO.>	0.1
<LABEL.>	156
<HVERT.>	nagel
<OMKWD.>	nagel
<CIJCO.>	6.1
<VASTV.>	tugga/bita på -larna
<VVERT.>	op zijn nagels bijten
<OMKWD.>	nagel
<VVERT.>	nagelbijten
<OMKWD.>	nagelbijten
<CIJCO.>	6.1
<IDIOM.>	det är en ~ i ögat på honom
<VVERT.>	het is hem een doorn in het oog
<OMKWD.>	doorn
<NULCO.>	0.2
<RESUM.>	nit
<HVERT.>	spijker
<OMKWD.>	spijker
<HVERT.>	nagel
<OMKWD.>	nagel

Figur 2. Indelningen av bildskärmens fönster

1	2
3	4
5	6
7	

Fönstret har indelats i sju rutor: ovan till vänster (ruta 1) står uppslagsordet, ovan till höger (ruta 2) står uppslagsordens grammatiska uppgifter, i mitten till vänster (ruta 3) hittar man de olika delbetydelseerna, i mitten till höger (ruta 4) finns översättningarna. Ruta 5, nedan till vänster, innehåller fraserna och rutan 6, nedan till höger, frasernas översättningar. Den breda rutan längst ned är den s.k. bearbetningsrutan. Ändringar som man vill genomföra i en av de sex rutorna ska matas in här.

Den första tablå visar att det aktuella uppslagsordet är bokstaven n. Alla uppgifter som visas i fönstret kommer från Esseltes ordlista. I första rutan står uppslagsordet n. Vi ger nu uppdraget att söka ordet nagel (se ruta 7).

Tablå 2 visar att vi anlänt dit. I bearbetningsrutan står alla uppgifter som gäller detta uppslagsord. Vi behöver inte förändra något så vi kan fortsätta med att mata in grammatiska uppgifter. Tablå 3 visar att vi först ska mata in ordklassstillhörighet. En meny längst ned på fönstret visar alla ordklasser och redaktören kan välja en av dem. När man väljer ettan (substantiv) ska man sedan ange genus (tablå 4).

Även när det gäller böjning kan redaktören välja en möjlighet ur en meny. Först ska han/hon ange vilken deklination uppslagsordet tillhör (tablå 5); sedan väljer han/hon en av böjningsformerna som visas (tablå 6). Tecknet ~ framför böjningsformen markerar upprepning av hela uppslagsordet, tecknet - markerar upprepning av stammen. Om redaktören använder strecket ska han placera ett s.k. stamstreck (|) för att markera stammen i uppslagsordet. Om en redaktör väljer en böjningsform som börjar med - utan att placera stamstreck i uppslagsordet, ger programmet en varning (tablå 7): inget stamstreck i uppslagsordet? ja/nej.

Vidare kan man urskilja olika delbetydelser i ruta 3 (tablå 8). När det gäller nagel har vi två delbetydelser. Genom att markera delbetydelserna med etiketter, kan vi förklara skillnaden mellan de två delbetydelserna för de svenskspråkiga användarna. I den fjärde rutan kan vi mata in den nederländska översättningen till ordet nagel (tablå 9). I ruta 5 kan man mata in fraser. Fraserna indelas i fyra kategorier: idiom, språkexempel (illus), fasta förbindelser (fastf) och grammatiska kollokationer (gkoll) (tablå 10). Man ska även ange (se tablå 11) vad som är kombinationsord (på i detta fall) och vad som är kombinationsordets ordklassstillhörighet (preposition). När man har matat in förändringarna, kan man se att EDI har gett frasen den rätta koden (tablå 12): 6 anger att kombinationsordet är en preposition och 1 gör det klart att man använder första betydelsen av ordet nagel i den här frasen. Slutligen matar man in frasens översättning.

När man matar in en översättning (i ruta 4 eller 6) ska man också uppges ett s.k. vändord. Vändord är ord som ska ligga till grund för en nederländsk-svensk ordlista. Om man översätter det svenska uppslagsordet hus med det nederländska huis, matar man samtidigt in vändordet huis. Detta ord kan då i sin tur kopplas till hus. Vändorden är framför allt praktiska när översättningar består av flera ord. Så kan ordet udd översättas med scherpe punt; vändordet är i detta fall punt. Sålunda kommer kombinationen (scherpe) punt - udd i vändlistan att stå under P och man kan ta upp udd när man översätter det nederländska ordet punt. Även översättningen till frasen det är en nagel i ögat

på honom hamnar så på rätt ställe i vändlistan, nämligen under det nederländska ordet doorn (het is hem een doorn in het oog).

Efter det att redaktören sålunda har matat in alla uppgifter återvänder han/hon till ruta 1 (tablå 13). Uppslagsordet som befann sig i redaktionsfas 0 då vi började (d.v.s. det var inte bearbetat), befinner sig nu i fas 1 (d.v.s. det har bearbetats av en redaktör).

Slutligen kommer artikeln nagel att se ut så här i ordboken:

Figur 3. Orboksartikeln nagel in den svensk-nederländska ordboken

nag|el <-eln -lar> 0.1 <anat> nagel 0.2 [nit] spijker, nagel * 6.1
tugga/bita på -larna *op zijn nagels bijten*, *nagelbijten*; det är en ~ i ögat
på honom *het is hem een doorn in het oog*

Att jobba med EDI har ett antal fördelar. Menyerna gör det mycket lättare för redaktörerna att mata in t.ex. grammatiska uppgifter och risken för skrivfel är betydligt mindre. Dessutom är det mycket lätt att göra utskrifter för t.ex. rättning.

Redaktörerna kan arbeta i den följd som de föredrar. Programmet ser till att alla uppgifter bevaras på rätt sätt. EDI fungerar som ett slags filter som gör det omöjligt att mata in uppgifter på ett sätt som inte är tillåtet. Sålunda kan redaktörerna ägna sig helt åt den viktigaste delen av arbetet, nämligen ordbokens innehåll.

Anmärkning: En nederländsk version av denna artikel finns avtryckt i De Moor, M. (red.), *De kracht van het woord. 100 jaar Germaanse filologie aan de R.U.G. (1890-1990)*. Taalkunde, als *Studia Germanica Gandensia* 24, 1991.

Noter

1. Boer-den Hoed, P.M. *Zweeds handwoordenboek*. Den Haag: Van Goor, 1956.
2. *Woordenboek Zweeds-Nederlands/Nederlands-Zweeds*. Amsterdam, Brussel: Elsevier, 1984.
3. *Wolters Miniwoordenboek Zweeds-Nederlands/Nederlands-Zweeds*. Groningen: Wolters Noordhoff, 1988.
4. Utbildningsutskottets betänkande 1989/90 (UbU18), s. 23-24.
5. Det är nödvändigt att stryka ord och uttryck i denna lista, eftersom den svensk-nederländska ordboken ska ha ett omfång som motsvarar andra delar i Van Dales handbokserie.
6. Följande språk finns i denna serie: nederländska, franska, engelska, tyska och (inom kort) spanska.
7. EDI är inget DOS-program. Det körs med hjälp av UNIX.

Tablå 1

--BEGIN-- VO n	
sök uppslagordet: nagel	

Tablå 2

VO nagel	I.
0.1 <anat> 0.2 <techn>	A:
!.1 tugga/bita på naglarna !.1 vara en ~ i ögat på ngn	
uppslagsord: nagel kommentar: redaktionsfas: 0 varning: V = inga översättningar till exemplen redigerad: Nov 29 degroot	

Tablå 3

VO nagel	I.
0.1 <anat> 0.2 <tekn>	A:
!.1 tugga/bita på naglarna !.1 vara en ~ i ögat på ngn	
ordklass: grams: fonetik: labels: hänvisning	

0:rest 1:s 2:a 3:v 4:pron 5:adv 6:prep 7:räkn 8:konj 9:interj

Tablå 4

V0 nagel	I.
0.1 < anat > 0.2 < tekn >	A:
!.1 tugga/bita på naglarna !.1 vara en ~ i ögat på ngn	
ordklass: grams: fonetik: labels: hänvisning:	

0:s pl 3:neutr 4 utr 9:utr/neutr

Tablå 5

V0 nagel	I. utr
0.1 < anat > 0.2 < tekn >	A:
!.1 tugga/bita på naglarna !.1 vara en ~ i ögat på ngn	
ordklass: utr grams: fonetik: labels: verwijzing:	

1:1e dekl 2:2e 3:3e 4:4e 5:5e 6:sing 7:pl 8:oböjl 9:övrig

Tablå 6

V0 nagel	I. utr
0.1 < anat > 0.2 < tekn >	A:
!.1 tugga/bita på naglarna !.1 vara en nagel i ögat på ngn	
ordklass: utr grams: fonetik: labels: hänvisning:	

1: ~ en/ar 2:n/ar 3:-en/ar 4:-eln/lar 5:-ern/rar 6:-meln/lar

Tablå 7

V0 nagel	I. utr
0.1 < anat > 0.2 < tekn >	A:
!.1 tugga/bita på naglarna !.1 vara en ~ i ögat på ngn	

inget stamstreck i uppslagsordet? (j/n)

Tablå 8

VO nag el TO nagelband	I. utr -eln/lar
0.1 <anat > 0.2 <tekn >	A:
!.1 tugga/bita på naglarna !.1 vara en ~ i ögat på ngn	
resumé: prep: labels: anat omskrivning:	

Tablå 9

VO nag el TO nagelband	I. utr -eln/lar
0.1 <anat > 0.2 <tekn >	A: nagel
!.1 tugga/bita på naglarna !.1 vara en ~ i ögat på ngn	
huvudöversättning: nagel lex.sv.: lex.nl.: 'vändord': nagel	

Tablå 10

VO nag el	I. utr -eln/lar
0.1 <anat > 0.2 (tekn >	A: nagel
!.1 tugga/bita på naglarna !.1 vara en ~ i ögat på ngn	
exempel: tugga/bita @på -larna typ exempel: sifferkod: labels:	

1:idiom 2:illus 3:fastf 4:gkoll

Tablå 11

VO nag el	I. utr -eln/lar
0.1 <anat > 0.2 <tekn >	A: nagel
!.1 tugga/bita på naglarna !.1 vara en ~ i ögat på ngn	
exempel: tugga/bita @på -larna typ exempel: fastf sifferkod: labels:	

0:flagga 1:s 2:a 3:v 4:pron 5:adv 6:prep 7:räkn 8:konj 9:interj

Tablå 12

V nag el	I. utr -eln/lar
0.1 <anat> 0.2 <tekn>	A: nagel
6.1 tugga/bita @på -larna !1.1 vara en ~ i ögat på ngn	
ex.övers.: op zijn nagels bijten lex.sv.: lex.nl.: labels 'vändord': nagel	

Tablå 13

1 nag el	I. utr -eln/lar
0.1 <anat> 0.2 [nit] <tekn>	A: nagel
6.1 tugga/bita @på -larna 6.1 det är en ~ @i ögat på honom	a: op zijn nagels bijten